

แนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในงานวิจัยนี้ ซึ่งเป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภาษาและชาติพันธุ์ในจังหวัดลำพูน ข้อมูลที่ผู้วิจัยนำมาศึกษาเป็นข้อมูลจากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างในชุมชนหลายภาษา โดยศึกษาชื่อภาษา ชื่อกลุ่มชาติพันธุ์ และความสำนึกในชาติพันธุ์ ผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับภาวะหลากหลายภาษา กลุ่มชาติพันธุ์ ความสำนึกในชาติพันธุ์ และงานวิจัยอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางประกอบการวิจัยดังนี้

2.1 แนวคิดทางทฤษฎีเกี่ยวกับความหลากหลายภาษาในประเทศไทย

สมอลลีย์ (Smalley, 1984) ได้ศึกษาภาวะหลากหลายภาษาในประเทศไทยพบว่า ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีความพิเศษทางด้านภาษาประเทศหนึ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทั้งนี้เพราะการมีหลายภาษาเมื่อดูโดยผิวเผินไม่ได้ก่อให้เกิดปัญหาในประเทศแต่อย่างใด จึงพบว่าประเทศไทยเป็นประเทศที่พูดภาษาเดียว คือ ภาษาไทยกลาง ที่คนไทยส่วนใหญ่สามารถพูดได้ แต่แท้ที่จริงแล้วประเทศไทยก็มีความหลากหลายทางภาษาเช่นเดียวกับประเทศอื่นๆ ประเทศไทยมีภาษาที่คนใช้พูดเป็นภาษาแม่ในประเทศมากกว่า 80 ภาษา การที่ประเทศไทยมีภาษาประจำชาติเพียงภาษาเดียว (ภาษาไทยกลาง) และมีเอกภาพทางภาษาอยู่ได้นั้น ทำให้ประเทศไทยต่างจากประเทศอื่นๆ เช่น พม่า มาเลเซีย อินโดนีเซีย สิงคโปร์ และฟิลิปปินส์ ซึ่งมีปัญหาจากความขัดแย้งด้านภาษาอยู่ ที่เป็นเช่นนี้เพราะแต่ละภาษาในประเทศไทยมีบทบาทและหน้าที่แตกต่างกันไป และความแตกต่างนี้อยู่ในลักษณะที่มีความสัมพันธ์แบบลำดับชั้นกัน ความสัมพันธ์ในลักษณะนี้ได้ดำเนินมาเป็นเวลานานแล้ว ทุกคนมีส่วนเกี่ยวข้องกับลำดับชั้นของภาวะหลากหลายภาษาดังกล่าว แต่อยู่ในลักษณะที่แตกต่างกันไป ลำดับชั้นของภาวะหลากหลายภาษาในประเทศไทยมีลักษณะดังนี้

ภาษาไทยมาตรฐาน (standard Thai)

ภาษาไทยประจำภาค (regional Thai languages)

เช่น ภาษาคำเมือง ภาษาล้านนา ภาษากะเหรี่ยง และภาษาไทยกลาง

ภาษาพลัดถิ่น (displaced languages) เช่น ภาษายอง ภาษาลื้อ

ภาษาเมือง (languages of towns and cities) เช่น ภาษาจีน

ภาษาชายแดน (marginal languages) เช่น ภาษากะเหรี่ยง

ภาษาในวงล้อม (enclave languages) เช่น ภาษามอญ

ศูนย์วิทยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

(ดัดแปลงจาก Smalley, 1984: 6)

ภาพที่ 1 รูปแบบลำดับชั้นของภาษาในประเทศไทย

ในภาพที่ 1 ได้แสดงให้เห็นถึงลำดับชั้นสูงต่ำของภาษาในประเทศไทย โดยมีภาษาที่อยู่ในระดับสูงสุดคือภาษาไทยมาตรฐาน เป็นภาษาที่มีคนใช้แพร่หลายทั่วประเทศ รวมทั้งได้รับยกย่องให้มีบทบาทเป็นภาษาราชการและภาษาประจำชาติ ในระดับรองลงมามีภาษาประจำภูมิภาค (regional languages) เป็นภาษาสำคัญของคนส่วนใหญ่ในภูมิภาค ซึ่งใช้เป็นภาษากลางของกลุ่มต่างๆ ในพื้นที่เดียวกัน โดยมีภาษาไทยมาตรฐานเป็นภาษากายนอกของแต่ละภูมิภาคที่ใช้เมื่อบุคคลที่มาจากภูมิภาคต่างกันจำเป็นต้องติดต่อสื่อสารกัน สำหรับกลุ่มที่มีภาษาแม่อื่นๆ ได้แสดงไว้ในกรอบขนาดเล็กลงมา แต่อยู่ภายในกรอบของภาษาประจำภูมิภาค ทั้งนี้เพราะบุคคลเหล่านี้ใช้ภาษาแม่เฉพาะในกลุ่มหรือในชุมชนของตน มีการใช้ภาษาประจำภูมิภาคเมื่อต้องสื่อสารกับบุคคลนอกชุมชนแต่อยู่ในภูมิภาคเดียวกัน และใช้ภาษาไทยกลางกับบุคคลที่อยู่ต่างภูมิภาคกัน ดังนั้นภาษาที่ใช้ภายในประเทศทุกภาษาจึงเป็นภาษากายในระดับหนึ่งและเป็นภาษากายนอกของบุคคลที่พูดภาษาในระดับรองลงมา ผลจากสถานการณ์การใช้ภาษาเช่นนี้ทำให้เกิดภาวะหลายภาษา สำหรับภาษาต่างๆ ภายในลำดับชั้นนี้ เรียงจากระดับสูงสุดลงมาได้ ดังนี้

ภาษาไทยมาตรฐาน เป็นภาษาประจำชาติ ภาษาราชการ ภาษาสื่อมวลชน

ภาษาประจำภาค มีจำนวนภาษาตามภูมิภาคของประเทศไทย รวม 4 ภาษา ได้แก่

- ภาษาไทยกลาง ใช้พูดในบริเวณภาคกลางของประเทศรวมทั้งกรุงเทพมหานคร
- ภาษาไทยลาว (ไทยอีสาน) ใช้พูดในบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
- ภาษาไทยปักษ์ใต้ ใช้พูดในบริเวณภาคใต้ของประเทศ
- ภาษาคำเมือง ใช้พูดในบริเวณภาคเหนือของประเทศ

โดยแต่ละภาษาอาจมีภาษาถิ่นย่อยที่แตกต่างกันไปทั้งเสียงวรรณยุกต์และคำศัพท์ได้อีก

ภาษาประจำภาคที่มาจากประเทศเพื่อนบ้าน (marginal regional languages) เป็นภาษาของประเทศเพื่อนบ้านที่มีใช้อยู่จำนวนมากในภูมิภาคหนึ่งๆ ส่วนใหญ่ใช้อยู่ในบริเวณพื้นที่ตามแนวชายแดนของประเทศไทย ภาษากลุ่มนี้เป็นภาษาที่อยู่ในกรอบของภาษาประจำภูมิภาค ดังนั้นผู้พูดภาษาเหล่านี้เป็นภาษาแม่ จึงต้องเรียนรู้ภาษาประจำภูมิภาคของตน

ภาษาพลัดถิ่น (displaced languages) เป็นภาษาตระกูลไทที่มาจากนอกประเทศ ทั้งนี้เนื่องมาจากสงคราม ทำให้เกิดการพลัดถิ่นและอพยพย้ายถิ่นเพื่อตั้งถิ่นฐาน ภาษาที่สำคัญได้แก่ ภาษายอง ภาษาลื้อ ภาษาพวน เป็นต้น

ภาษาเมือง (languages of towns and cities) เป็นภาษาที่ใช้ในเมืองต่างๆ ซึ่งไม่พบในพื้นที่นอกเมือง ส่วนใหญ่เป็นภาษาจีนต่างๆ ได้แก่ ภาษาจีนแต้จิ๋ว ภาษาฮกเกี้ยน ภาษากวางตุ้ง และภาษาไหหลำ เป็นต้น

ภาษาชายขอบ (marginal languages) เป็นภาษาชนกลุ่มน้อยที่มาจากประเทศเพื่อนบ้าน ซึ่งไม่มีบทบาทเป็นภาษาประจำภาค เพราะภาษาในกลุ่มนี้ใช้สื่อสารเฉพาะในกลุ่มหรือในชุมชนเท่านั้น ภาษาที่สำคัญ ได้แก่ ภาษาส่วย ภาษาม้ง ภาษาอาก้อ และภาษาลีซู เป็นต้น

ภาษาในวงล้อม (enclave languages) เป็นภาษาชนกลุ่มน้อย กลุ่มเล็กๆ ที่มีสถานภาพด้อยกว่ากลุ่มอื่น ซึ่งพบเฉพาะในประเทศ ไม่ได้มาจากประเทศเพื่อนบ้านข้างเคียง ภาษาที่สำคัญ ได้แก่ ภาษาอิมปี ภาษากอง และภาษาญ้อกูร เป็นต้น

นอกจากนี้สมอลลี (1986 :594-596)ยังได้ศึกษาเกี่ยวกับสถานการณ์ทางภาษาและกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการทราบว่าภาษามีบทบาทอย่างไรในการจำแนกกลุ่มคนออกจากกันซึ่งพบว่า คนไทยจำแนกสัญชาติกับเชื้อชาติออกจากกัน เช่น คนที่มีสัญชาติไทย อาจไม่มีเชื้อชาติไท หรือคนที่มีเชื้อชาติไท อาจไม่ได้มีสัญชาติไทย เป็นต้น กลุ่มชาติพันธุ์ไทอาจรวมถึงกลุ่มคนที่พูดภาษาอื่นๆ ซึ่งล้วนแต่ไม่เข้าใจภาษาของกันและกันไว้ด้วยก็ได้ หรือกลุ่มคนที่พูดภาษาเดียวกันแต่ตั้งถิ่นฐานแตกต่างกัน เช่น กลุ่มคนที่พูดภาษาลาวแต่ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่ภาคใต้และทิศตะวันตกของแม่น้ำโขงเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทย ขณะที่กลุ่มคนที่พูดภาษาลาวแต่ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่ภาคเหนือและทิศตะวันออกของแม่น้ำโขงเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ลาว ตัวอย่างเหล่านี้ทำให้เกิดความไม่ชัดเจนในประเด็นเรื่องความเป็นไทยแท้ (pure Thai) ซึ่งอาจมีข้อสังเกตเบื้องต้น 2 ประการคือ ภูมิหลังที่หลากหลายทางภาษา (multiple backgrounds of languages) และความแตกต่างด้านกลุ่มชาติพันธุ์ (different ethnic groups)

จากที่สมอลลีสัมภาษณ์ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช นายกรัฐมนตรีของไทยในขณะนั้น (1986: 594) ทำให้ทราบว่า การเป็นคนไทยไม่ใช่การสืบทอดทางสายเลือด แต่ขึ้นอยู่กับการสำนึกความเป็นไทย การเคารพ เชื่อฟังคำสั่งสอนและปฏิบัติตามแบบแผน ขนบธรรมเนียมประเพณีไทย แม้บุคคลนั้นจะนับถือศาสนาอื่นที่ไม่ใช่ศาสนาพุทธก็สามารถเป็นคนไทยได้เช่นกัน คนไทยด้วยกันจะสามารถรู้ได้ว่าคนใดบ้างที่เป็นคนไทย โดยไม่ต้องดูที่สีผิวหรือศาสนา เพราะไม่ว่าบุคคลนั้นจะนับถือศาสนาใดก็สามารถเป็นคนไทยได้เช่นกัน เพียงแต่เขายอมรับแนวคิดความเชื่อและข้อปฏิบัติต่างๆ ที่มีค่าความเป็นไทย (Thai values)

สมอลลีมีแนวคิดในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างความรู้สึกชาตินิยมกับความสำนึกในชาติพันธุ์ว่า ชาติไทย (Thai nation) มีกลุ่มชนต่างๆ จำนวนมากซึ่งมีความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรม แต่ความแตกต่างเหล่านี้ไม่อาจเรียกว่าเป็นความแตกต่างด้านชาติพันธุ์ (ethnic differences) นอกจากนี้การเกิดกลุ่มชาติพันธุ์เป็นผลมาจากการเกิดรัฐชาติไทย โดยมีองค์ประกอบ 3 ประการ ได้แก่ อาณาเขต (การมีอาณาเขตและพรมแดนชัดเจน) รัฐบาล และประชากร ในประเด็นเรื่องประชากร

ไทยหรือคนไทยนั้น มีปัจจัยหลายประการที่กำหนดว่า "ใคร" และ "อะไร" เป็นส่วนหนึ่งของ "ชาติ" นอกจากนี้ยังมีการกำหนดด้วยว่าคนกลุ่มใดใน "ชาติ" จัดเป็นกลุ่มที่มีความแตกต่างจากคนกลุ่มใหญ่ โดยรัฐเป็นผู้ประเมินและตัดสินว่าวัฒนธรรมของชนกลุ่มใดควรปล่อยให้สูญหายไปตามกาลเวลา ดังนั้นการที่รัฐบาลไทยกำหนดให้ภาษาไทยมาตรฐานเป็นภาษาราชการและเป็นภาษาที่มีความสำคัญที่สุด โดยดำเนินการผ่านระบบโรงเรียน ในขณะที่ในประเทศไทยยังมีภาษาตระกูลไทอื่นๆ ใช้อยู่เป็นจำนวนมาก การที่มีภาษาต่างๆ จำนวนมากเช่นนี้ ทำให้สถานการณ์ทางภาษา (language situation) ในประเทศไทยมีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตามปัญหาของกลุ่มชนต่างๆ ที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมในประเทศ ทั้งที่เป็นกลุ่มชนพื้นเมืองดั้งเดิมและกลุ่มคนที่อพยพเข้ามา ทำให้รัฐบาลไทยมีความพยายามที่จะสร้างเอกภาพในชาติ ในสมัยรัชกาลที่ 6 จึงมีกระบวนการชาตินิยมและให้ความสำคัญกับวัฒนธรรม โดย "ความเป็นไทย" ขึ้นอยู่กับความสามารถในการใช้ภาษาไทยมาตรฐาน การนับถือพุทธศาสนา ความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ แม้ในปัจจุบันสิ่งที่สำคัญและเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นไทย (Thainess) คือ ไตรลักษณ์ ประกอบด้วย ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ โดยมีการให้เสรีภาพในการนับถือศาสนามากยิ่งขึ้น เพื่อให้มีความเหมาะสมกับสภาพการณ์ทางบ้านเมืองในเวลานั้น

สมอลลีให้ข้อสังเกตว่า การทำความเข้าใจความเป็นไทย จำเป็นต้องรู้ว่าภาษาที่อยู่บนสุดคือ ภาษาไทยมาตรฐาน โดยมีภาษาประจำภูมิภาคอยู่ในลำดับรองลงมา และมีภาษาตระกูลไทอื่นๆ เช่น ภาษายองและภาษาลื้อ ซึ่งเป็นภาษาอยู่ในลำดับรองลงมา ภาษาตระกูลไททุกภาษาเป็นภาษาไทยที่คนไทยยอมรับร่วมกัน แต่มีเพียงภาษาไทยกลางหรือภาษาไทยกรุงเทพฯ เท่านั้นที่สื่อถึงชาติพันธุ์ไทยทั้งหมด

ประการต่อมา คือ การจัดโครงสร้างทางสังคมของคนไทย โดยไม่คำนึงถึงความแตกต่างพื้นฐานของประชากรในสังคม ทำให้การเข้าไปมีส่วนร่วมของชนกลุ่มน้อยกลายเป็นเรื่องยาก เนื่องจากประชากรส่วนใหญ่ไม่รู้ว่าจะต้องปรับตัวเข้าสู่สังคมและวัฒนธรรมที่ใหญ่กว่าได้อย่างไร หรือต้องทำอะไรจึงจะมีบทบาทและเป็นส่วนหนึ่งในโครงสร้างทางสังคมนั้นได้ เพื่อให้สามารถเข้าถึงทรัพยากรด้านต่างๆ ของรัฐ ได้แก่ การขอรับบริการและความช่วยเหลือต่างๆ จากรัฐ ซึ่งมีให้เฉพาะคนที่อยู่ในระบบสังคมไทย (Thai system) แล้วเท่านั้น ชนกลุ่มน้อยเหล่านี้จึงเปรียบเสมือนคนกลุ่มเล็กที่ต้องอยู่ร่วมกับคนกลุ่มอื่นที่มีสถานภาพเหนือกว่า การปรับตัวเพื่อให้สามารถดำรงอยู่ได้ในสังคมปัจจุบันจึงเป็นเรื่องที่สำคัญ ด้วยเหตุนี้ประชากรกลุ่มนี้จึงพูดได้หลายภาษา เพราะนอกจากภาษาแม่ ซึ่งใช้ในครอบครัวและชุมชนแล้ว ยังพูดภาษากลางของท้องถิ่นเพื่อการติดต่อสื่อสารทั่วไป การค้าขาย รวมทั้งใช้ภาษาราชการเพื่อเข้ารับการศึกษาในโรงเรียนหรือติดต่อสถานที่ราชการ

การต่างๆ ในที่สุดภาษาแม่กลายเป็นภาษาที่ตายเนื่องจากไม่มีการพูดในชีวิตประจำวัน เช่นเดียวกับวิถีชีวิต วัฒนธรรมและภูมิปัญญา อันเป็นเอกลักษณ์ประจำกลุ่มที่กำลังจะสูญสลายไปในที่สุด

ประการสุดท้าย คือ การมองตัวเองว่าเป็นคนไทยหรือไม่ การยอมรับประวัติศาสตร์ของชาติ วีรกษัตริย์ และวีรชน ซึ่งปรากฏในหนังสือแบบเรียนตามหลักสูตรการศึกษาของประเทศ คนไทยส่วนใหญ่มองตัวเองว่าเป็นคนไทย ทั้งที่รู้ว่ามีบรรพบุรุษของตนมีการผสมกลมกลืนทั้งด้านภาษาและชาติพันธุ์กับกลุ่มอื่นๆ

สมอลลีส์สรุปว่า การสำนึกความเป็นไทย (sense of being Thai) เกิดจากการมองว่าเป็นกลุ่มเดียวกัน ซึ่งแม้แต่นักมานุษยวิทยา也不能หาเกณฑ์มาจำแนกความเหมือนหรือความต่างของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ได้ ดังนั้นชาติพันธุ์จึงมีองค์ประกอบหลายประการ ได้แก่ การมองตัวเองว่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ใด (self-definition) การยอมรับตัวเองเป็นกลุ่มชาติพันธุ์นั้น (self-perception) รวมทั้งจากการการมองคนอื่นและการที่คนอื่นมองเรา เช่น เราเป็นคนไทยโดยสมบูรณ์ก็ต่อเมื่อเรายอมรับว่าตัวเองเป็นคนไทย และคนอื่นก็ยอมรับว่าเราเป็นคนไทยเช่นกัน

นอกจากนี้สมอลลีส์ยังพบว่า รูปแบบลำดับชั้นของภาษา (language hierarchy model) ยังมีการปรับเปลี่ยนตามการใช้ภาษาและภาวะหลากหลายทางภาษา ตัวอย่างเช่น กลุ่มกวยซึ่งพูดภาษาชานชอป ไม่นิยมเรียนรู้ภาษาเขมรและภาษาลาว ขณะที่มีการเรียนภาษาไทยกลางเพียงเล็กน้อย และเรียนภาษาอังกฤษน้อยที่สุด เนื่องจากหลักสูตรการเรียนและโอกาสที่ต่างกันระหว่างกลุ่มกวยและกลุ่มไทยที่พูดภาษาไทยกลางเป็นภาษาแม่ ดังนั้นคนที่พูดภาษาไทยกลางเป็นภาษาแม่จึงไม่จำเป็นต้องเรียนภาษาไทยถิ่นหรือภาษาประจำภูมิภาคเมื่อต้องเดินทางไปอื่นๆ ขณะที่คนชานชอปจำเป็นต้องเรียนภาษาประจำภูมิภาค เช่น ภาษาคำเมืองหรือภาษาไทยอีสาน และภาษาไทยกลางซึ่งเป็นภาษาราชการ เพื่อสร้างโอกาสและยกระดับตัวเองให้สูงขึ้น

ธีระพันธ์ เหลืองทองคำ (2545) ศึกษาลักษณะเสียงในภาษาไทยที่มีความหลากหลายโดยใช้วิธีวิเคราะห์ระบบวรรณยุกต์และสัทลักษณะของวรรณยุกต์ในภาษาตระกูลไท และเก็บข้อมูลจากผู้บอกภาษาที่เป็นคนไทยและชนกลุ่มน้อยอื่นๆ ในประเทศไทย เนื่องจากสังคมไทยเป็นสังคมพหุลักษณะที่มีความหลากหลายทางเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ ภาษาและวัฒนธรรม ความแตกต่างระหว่างกลุ่มชนในสังคมและความแตกต่างของภาษาแม่ที่ใช้ในชุมชน ทำให้ภาษากลางของแต่ละภูมิภาคที่ใช้โดยชนกลุ่มใหญ่ เป็นภาษาที่ชนกลุ่มน้อยที่พูดภาษาอื่นเป็นภาษาแม่จำเป็นต้องเรียนรู้ภาษาเหล่านั้นเพื่อใช้สื่อสารในชีวิตประจำวัน รวมทั้งภาษาไทยมาตรฐานที่นอกจากจะเป็นภาษาประจำชาติแล้ว ยังเป็นภาษากลางที่ใช้สื่อสารระหว่างคนในชาติ และเป็นภาษาราชการที่ไม่ว่าใครที่ใช้ภาษาใดเป็นภาษาแม่เมื่อเข้าโรงเรียนก็ต้องเรียนรู้ภาษาไทยตามนโยบายที่รัฐกำหนด ผลการ

สังเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากวิทยานิพนธ์ของนิสิตที่ร่วมทำงานในโครงการทั้ง 6 เรื่อง วีระพันธ์พบว่าคนไทยจำนวนไม่น้อยที่พูดภาษาไทยเป็นภาษาประจำชาติมีลักษณะทางเสียงหรือสำเนียงแตกต่างกัน เป็นผลให้มีการออกเสียงเพี้ยนโดยมีสำเนียงภาษาแม่ของผู้บอกภาษารวมอยู่ กล่าวได้ว่าเมื่อใดก็ตามที่ชนกลุ่มนี้พูดภาษาไทยมาตรฐานเป็นภาษาที่สอง อิทธิพลของเสียงในภาษาแม่เป็นผลให้เกิดภาษาไทยที่หลากหลายสำเนียง

วีระพันธ์สรุปในตอนท้ายอย่างน่าสนใจว่า การกำหนดนโยบายและการวางแผนภาษาของชาตินั้น จำเป็นต้องกระทำด้วยความรอบคอบ และควรต้องคำนึงถึงความหลากหลายของการใช้ภาษาในประเทศไทย รวมทั้งทัศนคติของกลุ่มชนต่างๆ ที่มีต่อภาษาแม่ ภาษากลางระดับชาติและระดับท้องถิ่น

ประพนธ์ จันทวิเทศ (2532) ศึกษาเรื่องภาวะหลากหลายภาษาในชุมชนบ้านหนองอารีและบ้านลาวเดิม ตำบลดินแดง อำเภอริมบึง จังหวัดศรีสะเกษ โดยการสำรวจภาษาที่ใช้ในชุมชนและศึกษาความสามารถในการใช้ภาษาและการเลือกภาษาของประชากรที่มีกลุ่มชาติพันธุ์ เพศ และอายุต่างกัน ตลอดจนหน้าที่ของภาษาต่างๆ ในชุมชน มีการเก็บข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามในการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างประชากรจำนวน 217 คน จากการศึกษาพบว่า ชุมชนประกอบด้วย 3 กลุ่มชาติพันธุ์ ได้แก่ เขมร ส่วยและลาว ส่วนภาษาที่ใช้พูดมีทั้งหมด 9 ภาษา แต่ภาษาที่สำคัญเนื่องจากประชากรในชุมชนส่วนใหญ่พูดมีทั้งหมด 4 ภาษา ได้แก่ ภาษาเขมร ภาษาลาว (ไทยอีสาน) ภาษาส่วย (กูย) และภาษาไทยมาตรฐาน ผลการศึกษาพบว่า ประชากรพูดภาษาลาวได้มากที่สุด แม้ว่ากลุ่มชาติพันธุ์ลาวจะไม่ใช่ประชากรส่วนใหญ่ในชุมชน รองลงมาได้แก่ ภาษาเขมร ภาษาไทย และภาษากูยตามลำดับ นอกจากนี้ยังพบว่าชาติพันธุ์เป็นตัวแปรสำคัญของความสามารถในการใช้ภาษาของประชากรในชุมชน โดยคนกูยเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความสามารถในการใช้ทั้ง 4 ภาษาได้มากที่สุด รองลงมาคือ คนเขมรและคนลาวตามลำดับ ด้านการเลือกใช้ภาษาพบว่าประชากรจะใช้ภาษาแม่ของตนภายในชุมชน ใช้ภาษาลาวในระดับอำเภอ และใช้ภาษาไทยในระดับจังหวัด ด้านความสามารถในการใช้ภาษาพบว่า แต่ละภาษาของประชากรมีความแตกต่างกันตามชาติพันธุ์ เพศ และอายุนั้น แสดงให้เห็นว่าการใช้ภาษาของประชากรในชุมชนนี้กำลังอยู่ในระหว่างการเปลี่ยนแปลง โดยรูปแบบการใช้ภาษามีแนวโน้มที่จะใช้ภาษาแม่ของกลุ่มน้อยลงและใช้ภาษาไทยมากขึ้น ในด้านการเลือกภาษา ส่วนใหญ่คนในชุมชนนี้จะใช้ภาษาของตนเมื่อพูดกับผู้ฟังที่มีกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน แต่หากต่างกลุ่มกันการใช้ภาษาส่วนใหญ่จะขึ้นอยู่กับปัจจัยต่างๆ ได้แก่ กลุ่มชาติพันธุ์ เพศ อายุ ความสามารถในการใช้ภาษา ฐานะทางสังคมของทั้งผู้พูดและผู้ฟัง รวมทั้งแวดวงการใช้ภาษานั้นๆ และเมื่อพิจารณาจากมุมมองหน้าที่

ของภาษาพบว่า ภาษาไทยมีบทบาทมากที่สุด ภาษาลาวมีบทบาทรองลงมา ส่วนภาษาเขมร และภาษาส่วยมีหน้าที่น้อยลงตามลำดับเนื่องจากเป็นภาษาเฉพาะกลุ่มเท่านั้น ส่วนทัศนคติและแนวโน้มที่จะเป็นไปในอนาคตของชุมชนบ้านหนองอารีและบ้านลาวเดิม ประพันธ์สรุปในตอนท้ายว่า การยอมรับสถานภาพของกลุ่มตนที่ดีต่อกว่ากลุ่มอื่น และการยอมรับสภาพของผู้อื่นที่สูงกว่า ความใจกว้างต่อเพื่อนบ้านหรือคนนอกชุมชน รวมถึงการเลือกใช้ภาษาอย่างเหมาะสมกับหน้าที่ และเป็นระบบ ทำให้สังคมที่มีความหลากหลายทางภาษาและกลุ่มชาติพันธุ์สามารถอยู่ร่วมกันในสังคมไทยได้อย่างสงบสุข

2.2 แนวคิดและการศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์

อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ (2540: 4-5) อธิบายว่า "กลุ่มชาติพันธุ์" หมายถึง กลุ่มที่มีลักษณะทางเชื้อชาติหรือวัฒนธรรมต่างจากกลุ่มอื่นในสังคม เช่น ในเรื่องศาสนา ภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ หรือลักษณะทางร่างกาย เช่น ผิวพรรณ เป็นต้น ตัวอย่างเช่น กลุ่มคนผิวดำในสหรัฐอเมริกา กลุ่มมุสลิมในประเทศไทย กลุ่มคนจีนในประเทศไทย กลุ่มชาติพันธุ์อาจใช้ในความหมายกว้างๆ ก็ได้ ซึ่งหมายความถึง กลุ่มวัฒนธรรมหรือกลุ่มเชื้อชาติที่อาศัยอยู่ที่ใดที่หนึ่งในโลก ความหมายของกลุ่มชาติพันธุ์คล้ายกับความหมายของชาติ (nationality) แต่ "กลุ่มชาติพันธุ์" มีลักษณะเฉพาะเจาะจงกว่าและเล็กกว่า ทั้งชาติและกลุ่มชาติพันธุ์ไม่จำเป็นต้องมีขอบเขตชัดเจนเสมอไปเพราะไม่ง่ายเสมอไปที่จะระบุลักษณะของชาติหนึ่งหรือกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่ง กลุ่มชาติพันธุ์มักมีภาษาที่ใช้ภายในกลุ่ม ซึ่งเป็นเครื่องมือช่วยกระชับความสัมพันธ์และแสดงเอกลักษณ์ของกลุ่ม เวลาพูดภาษามาตรฐาน คนในกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ มักมีสำเนียง ซึ่งติดมาจากภาษาของตน

ในทางสังคมศาสตร์มีการอธิบายความหมายของ "กลุ่มชาติพันธุ์" เช่นเดียวกัน อมรา พงศาพิชญ์ (2541: 155-156) อธิบายว่า "กลุ่มชาติพันธุ์" เป็นคำที่คนไทยใช้คำว่า "เชื้อชาติ" ในภาษาพูดทั่วไป คือกลุ่มคนที่มีจุดกำเนิดของบรรพบุรุษร่วมกัน มีขนบธรรมเนียมประเพณีเดียวกันและภาษาเดียวกัน ตลอดจนมีความรู้สึกในเผ่าพันธุ์เดียวกัน ตัวอย่างของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ได้แก่ กลุ่มคนจีน กลุ่มคนไทย กลุ่มคนพม่า กลุ่มคนลาว กลุ่มคนเขมร กลุ่มคนกะเหรี่ยง กลุ่มคนอินเดีย กลุ่มคนม้ง เป็นต้น

ปัจจัยสำคัญในการจำแนกกลุ่มชาติพันธุ์ คือ ความสำนึกของคนในกลุ่มนั้นว่ามีชาติพันธุ์ใด เช่น กลุ่มชาติพันธุ์จีนมีภาษาพูดหลายภาษา ได้แก่ ไหหลำ กวางตุ้ง ฮกเกี้ยน ต่างก็เรียกตัวเองว่าเป็นคนจีน ฉะนั้นการจำแนกกลุ่มชาติพันธุ์จึงขึ้นอยู่กับกรณีจิตสำนึกกว่าเป็นคนในกลุ่ม

ชาติพันธุ์ใด แต่บางคนอาจไม่ยึดกลุ่มชาติพันธุ์ใดได้ตลอดไปขึ้นอยู่กับสถานการณ์ในขณะนั้น เช่น ชาวเขาเผ่าต่างๆ ที่เกิดในประเทศไทย อาจมองตัวเองว่าเป็นชาวเขาเมื่อกลับบ้านหรืออยู่ในหมู่บ้านที่หนึ่ง หรือมองตัวเองเป็นคนเมืองหรือคนไทยก็ได้เมื่อต้องติดต่อกับหน่วยงานราชการ และการที่คนหนึ่งคนแต่มีความรู้สึกว่าเป็นคนหลายกลุ่มชาติพันธุ์ไม่ใช่เรื่องแปลกหรือเรื่องถูกผิด แต่เป็นสิ่งที่เน้นย้ำว่าความสำนึกในเรื่องกลุ่มชาติพันธุ์เป็นสิ่งที่ไม่ถาวรและสามารถเปลี่ยนแปลงได้

สุวิไล เปรมศรีรัตน์ และคณะ (2545: 5-35) ศึกษาแผนที่ภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในประเทศไทย โดยเป็นการศึกษาตามแนวภาษาศาสตร์ชาติพันธุ์ รวมกับความรู้ด้านคอมพิวเตอร์และการทำแผนที่ การวิจัยนี้ใช้แบบสอบถามเพื่อศึกษารวมรวมภาษาที่พูดในพื้นที่ต่างๆ ในระดับหมู่บ้านของประเทศไทย ประมาณ 70,000 หมู่บ้าน ว่ามีภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์ใด พูดที่ไหน และมีผู้พูดมากน้อยเพียงใด โดยส่งแบบสอบถามไปยังหมู่บ้านต่างๆ ตามรายชื่อหมู่บ้านทั้งหมด จากกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ซึ่งได้รับความร่วมมือในการตอบจากบุคคลในพื้นที่ บุคคลที่ทำงานเกี่ยวข้องกับพื้นที่ หรือบุคคลที่มีความรู้เกี่ยวกับหมู่บ้านดังกล่าว มีข้อมูลที่ตอบกลับมาทั้งหมดประมาณร้อยละ 95 จากนั้นนำข้อมูลที่ได้จากหมู่บ้าน ซึ่งจะบอกจำนวนประชากรรวม ภาษาที่พูด และจำนวนประชากรที่พูดภาษาแต่ละภาษามาตรวจสอบและจัดทำเป็นฐานข้อมูลคอมพิวเตอร์ด้านภาษาและชาติพันธุ์ในระดับประเทศ เพื่อเผยแพร่ข้อมูลการวิจัยในรูปแบบที่แสดงการกระจายของภาษาต่างๆ โดยใช้โปรแกรมสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ ผลการวิจัยพบว่าประเทศไทยมีกลุ่มภาษาต่างๆ รวม 60 กลุ่ม โดยมีผู้พูดภาษาไทยกลางมากที่สุดคือ ร้อยละ 39 รองลงมาคือภาษาอีสาน ร้อยละ 28 ภาษาคำเมือง ร้อยละ 10 ภาษาปักษ์ใต้ ร้อยละ 9 ภาษาเขมรถิ่นไทย ร้อยละ 3 และภาษาอื่นๆพบเพียงร้อยละ 1 หรือน้อยกว่านั้น ซึ่งกระจายกันอยู่ทั่วประเทศ จัดอยู่ในตระกูลภาษา 5 ตระกูลของภาษาในเอเชียอาคเนย์ คือ ตระกูลไท พบประมาณร้อยละ 94 ตระกูลออสโตรเอเชียติก พบประมาณร้อยละ 4.3 ตระกูลจีน-ทิเบต พบประมาณร้อยละ 1.1 ส่วนตระกูลออสโตรนีเซียนและตระกูลม้ง-เมี่ยนพบประมาณร้อยละ 0.3 ซึ่งผลการวิจัยดังกล่าวจัดเก็บไว้เป็นฐานข้อมูลด้านภาษาและชาติพันธุ์ของประชากรในประเทศไทย ส่วนแผนที่แสดงการกระจายของกลุ่มภาษาต่างๆ เสนอเป็น 2 ลักษณะ คือ แผนที่แสดงการกระจายของกลุ่มภาษาตามพื้นที่ทางสังคมวัฒนธรรม โดยแสดงการกระจายของภาษา 5 ตระกูล การกระจายของภาษาและภาษาย่อยในสังคม รวมทั้งภาษาทั้ง 60 กลุ่ม ส่วนแผนที่แสดงการกระจายของกลุ่มภาษาตามพื้นที่ทางภูมิศาสตร์การปกครอง โดยเสนอการกระจายของกลุ่มภาษาต่างๆ ทั้งในระดับประเทศ ระดับภูมิภาคและระดับจังหวัด รวม 76 จังหวัด

นอกจากนี้สุวิไลได้อธิบายเกี่ยวกับการกระจายของภาษาและภาษาย่อยตามลักษณะความสัมพันธ์ด้านสังคมว่า ภาษาและภาษาย่อยในประเทศไทยมีหน้าที่และสถานะทางสังคมแตกต่างกัน โดยลดหลั่นกันตามลำดับชั้นของภาษาในสังคมไทยเช่นเดียวกับความแตกต่างของลำดับชั้นทางสังคมของคนในประเทศไทย ซึ่งเป็นเรื่องที่ยอมรับกันทั่วไป ในขณะที่ภาษาไทยมาตรฐานเป็นภาษาที่ใช้กันทั่วประเทศ จัดอยู่ในชั้นสูงสุด ภาษาชั้นรองลงมาคือ ภาษาของแต่ละภูมิภาค ได้แก่ ภาษาคำเมือง ภาษาล้านนา ภาษาปักษ์ใต้และภาษาไทยกรุงเทพฯ รองลงมาคือ ภาษาย่อยของภาษาตระกูลไท และภาษาชนกลุ่มน้อยที่พูดเฉพาะในกลุ่ม

2.3 การศึกษาชื่อภาษาและชื่อกลุ่มชาติพันธุ์

งานที่ศึกษาเกี่ยวกับการเรียกชื่อภาษาถิ่นไทยได้แก่ งานของเรืองเดช ปันเขื่อนขันธ์ (2525) ที่ศึกษาการเรียกชื่อภาษาไทยถิ่นต่างๆ พบว่า มีเกณฑ์ในการเรียกชื่อภาษา 5 ประเด็น ได้แก่ การเรียกตามเชื้อชาติ การเรียกตามภูมิศาสตร์ การเรียกตามวัฒนธรรมประเพณี การเรียกตามการเมืองการปกครองและการเรียกตามกลุ่มชาติพันธุ์นั้นหรือกลุ่มอื่นๆ เรียกโดยมีรายละเอียดดังนี้

1) การเรียกตามเชื้อชาติ (genetic classification) เป็นการเรียกชื่อภาษาถิ่นโดยมีชื่อเชื้อชาติของเจ้าของภาษารวมอยู่ด้วยได้แก่ คำว่า "ไท" หรือ "ไต" รวมอยู่ในชื่อภาษานั้นเสมอ ซึ่งอาจปรากฏอยู่ในตำแหน่งต้นชื่อหรือท้ายชื่อเช่น ภาษาผู้ไท ไทลื้อ ไทญ้อ เป็นต้น

2) การเรียกตามภูมิศาสตร์หรือสถานที่ที่อยู่อาศัย (geographic classification) เป็นการเรียกชื่อตามภูมิภาค ชื่อเมือง ซึ่งเป็นสถานที่หรือภูมิลำเนาเดิมที่ผู้พูดภาษานั้นอาศัยอยู่ได้แก่ ภาษาไทยเหนือ (อยู่ภาคเหนือของไทย) ไทยโคราช (จังหวัดนครราชสีมา) ไทยตากใบ (อำเภอตากใบ) ไทยอง (เมืองยอง รัฐฉาน ประเทศพม่า) เป็นต้น

3) การเรียกชื่อตามลักษณะทางวัฒนธรรม (cultural classification) เป็นการเรียกชื่อภาษาตามลักษณะวัฒนธรรมการแต่งกาย ซึ่งเจ้าของภาษานิยมสวมเสื้อผ้าที่มีลักษณะเฉพาะได้แก่ ไทลาย (นิยมนุ่งผ้าลาย) ไทดำ (นิยมโพกผ้าหรือนุ่งผ้าสีดำ) ไทขาว (นิยมโพกผ้าสีขาว) เป็นต้น

4) การเรียกตามการเมืองการปกครอง (political classification) เป็นการเรียกชื่อภาษาตามประเทศที่ผู้พูดอาศัยอยู่ ได้แก่ ภาษาลาว (ผู้พูดเป็นคนกลุ่มไทที่อยู่ในประเทศลาว) ภาษาชานจีน (ผู้พูดเป็นคนกลุ่มไทที่อยู่ในประเทศจีน) เป็นต้น

5) การเรียกชื่อภาษาตามกลุ่มชาติพันธุ์นั้นหรือกลุ่มอื่น ได้แก่ ภาษาไทน้ำหรือไทปายี (คนจีนเรียกคนกลุ่มไท) ไทสยาม เสียม หรือเซียม (คนเขมรเรียกคนกลุ่มไท) ไทชาน (คนพม่าเรียกคนกลุ่มไท) เป็นต้น

ความหลากหลายในการเรียกชื่อชนชาติ นอกจากจะก่อให้เกิดความสับสนในการเลือกใช้คำที่ถูกต้องแล้ว ชื่อเรียกชนชาติยังมีความหมายเชิงบวกและเชิงลบรวมอยู่ด้วย

จิตร ภูมิศักดิ์ (2519: 240-248) ศึกษาลักษณะของชื่อชนชาติต่างๆ พบว่า ชื่อชนชาติส่วนใหญ่สามารถจำแนกตามความหมายได้เป็น 2 ลักษณะได้แก่ชื่อชนชาติที่มีความหมายเชิงบวกและชื่อชนชาติที่มีความหมายเชิงลบอันเนื่องมาจากลักษณะพื้นฐานทางสังคม โดยกลุ่มชนที่มีอำนาจในการปกครองสังคมหรือมีความเจริญทางเศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมมากกว่า จะเรียกกลุ่มอื่นที่ล้าหลังหรืออยู่ภายใต้อำนาจปกครองของตนโดยใช้ชื่อที่มีความหมายไม่ดี เหยียดหยามหรือดูถูก ดังนั้นหากกลุ่มใดมีอำนาจในการปกครองมากเท่าใด ย่อมมีคำเรียกกลุ่มชนชาติอื่นอย่างดูถูกเหยียดหยามมากขึ้นเท่านั้น

การเรียกชื่อชนชาติที่มีความหมายเชิงลบ จำแนกเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ ชื่อชนชาติที่เรียกด้วยชื่ออื่นอันเป็นการดูถูกทางชาติพันธุ์ เป็นการแสดงออกของชนชาติที่เจริญกว่าซึ่งไม่ยอมรับชนชาติอื่นว่าเป็น "คน" โดยจะเรียกด้วยชื่ออื่นที่มีความหมายเป็นสัตว์ โดยเฉพาะสัตว์เลื้อยคลาน หนอน แมลงชั้นต่ำ และชื่ออื่นที่มีความหมายเป็นผี ปีศาจ ยักษ์มารหรืออมนุษย์ที่ป่าเถื่อนดุร้าย นอกจากนี้ยังมีชื่อชนชาติที่เรียกด้วยชื่ออื่นอันเป็นการดูถูกโดยฐานะทางสังคม เป็นการแสดงออกโดยยอมรับว่าชนชาติอื่นเป็นคน แต่จัดระดับของคนแต่ละชนชาติด้วยฐานะทางสังคมของชนชาตินั้น สิ่งสำคัญที่ใช้ตัดสินคือ "อำนาจปกครองทางการเมือง" กลุ่มชนที่กุมอำนาจปกครองทางการเมืองเป็นผู้อยู่สูงกว่ากลุ่มชนที่ถูกปกครอง ตกเป็นเมืองขึ้น เป็นทาส ไพร่หรือเชลยย่อมมีฐานะต่ำกว่า ดังนั้นคำเรียกชื่อชนชาติอื่นที่อยู่ภายใต้อำนาจปกครองทางการเมือง จึงมีความหมายเป็นข้าทาส โดยจะเรียกด้วยชื่ออื่นที่แปลว่า "ทาส" ประเภทใดประเภทหนึ่งตามฐานะทางสังคมของชนชาตินั้น รวมทั้งคำเรียกชื่อชนชาติที่มีความหมายเป็นคนป่าเถื่อน โดยเรียกชื่อที่มีความหมายแปลว่าพวกป่าเถื่อน ไร้ความเจริญ ไร้เวลา เลวทราม เป็นต้น หรือเรียกด้วยลักษณะพิเศษของชนชาตินั้นที่ในสังคมของตนถือว่าวิปริตผิดมนุษย์

ส่วนลักษณะชื่อชนชาติที่มีความหมายเชิงบวกนั้นมี 2 ลักษณะได้แก่ การแสดงปฏิกิริยาเพื่อตอบโต้ของชนชาติที่ถูกเรียกอย่างดูถูกเหยียดหยาม เช่น การตอบโต้ชนชาติการดูถูกเหยียดหยามที่เห็นว่าชนชาติของตนไม่ใช่คน ทั้งนี้โดยใช้คำเรียกชื่อชนชาติตนให้มีความหมายว่า "คน" เพื่อเป็นการยืนยันว่าชาติพันธุ์ของตนไม่ใช่สัตว์หรือผี รวมทั้งการตอบโต้การดูถูกเหยียดหยามว่า

เป็นคนป่าเถื่อนไม่มีอารยธรรม โดยใช้คำเรียกชื่อชนชาติให้มีความหมายว่าเป็นคนเมือง มีอารยธรรม ไม่ใช่คนป่าที่ไร้ความเจริญ นอกจากนี้ยังมีการเรียกชื่อชนชาติเพื่อแสดงความยิ่งใหญ่ของชนชาติตน โดยการใช้นามเรียกด้วยคำที่มีความหมายดีงามและสูงส่ง เพื่อแสดงความเป็นใหญ่ทางการเมือง ที่มีอำนาจเหนือชนชาติอื่นๆ ในฐานะเป็นผู้ปกครองทางการเมืองเหนือชนชาติอื่นๆ รวมทั้งการเรียกชื่อชนชาติของตนที่มีความหมายว่าเป็นชนชาติที่มีอารยธรรมมีความเจริญก้าวหน้ากว่าชนชาติอื่นๆ ในสังคม

จิตรได้ตั้งข้อสังเกตว่า ชื่อชนชาติหนึ่งซึ่งแต่เดิมไม่มีความหมาย เนื่องจากเป็นชื่อแม่น้ำ ชื่อภูเขาหรือชื่อต้นไม้ ต่อมาชื่อนั้นอาจถูกดึงเข้าเป็นคำที่มีความหมายขึ้นใหม่ ซึ่งอาจเป็นความหมายเชิงบวกหรือเชิงลบก็ได้ ขึ้นอยู่กับฐานะทางสังคมของชนชาตินั้นๆ และอาจกลายเป็นคำที่มีความหมายแน่นอนในภาษาของตนหรือภาษาอื่นในที่สุด

จิตรให้ตัวอย่างความสำนึกทางชาติพันธุ์ของมิลักขุที่ปรากฏในพงศาวดารภาคเหนือของไทยว่า "มิลักขุ" เป็นชนชาติที่ถือตนว่าเป็นผู้พิชิตและมีความเจริญก้าวหน้ากว่าชนพื้นเมืองอื่นๆ เช่นเดียวกับในตำนานจามเทวีวงศ์และชินกาลมาลีปกรณ์ว่าชนชาติพื้นเมืองและเป็นชนชาติดั้งเดิมของแคว้นหริภุญไชย (เมืองลำพูน) ก็ถูกเรียกว่าเป็น "มิลักขุ" หรือ "พวกป่าเถื่อน" และมีข้อสังเกตว่าในตำนานเหล่านี้มีเพียงชนชาติละว่าเท่านั้นที่ถูกเรียกว่า "มิลักขุ" ขณะที่ชนชาติอื่นถูกเรียกด้วยชื่ออื่นได้แก่ "มอญ" ซึ่งถือเป็นกลุ่มชนแห่งแม่น้ำปิง ในตำนานจามเทวีวงศ์เรียกว่า "เมงบุตร" หรือ "วนจร (คนเร่ร่อนในป่า)"

จากที่กล่าวข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า จังหวัดลำพูนประกอบด้วยประชากรที่มีความแตกต่างกันทางด้านภาษาและกลุ่มชาติพันธุ์ ทำให้ประชากรในจังหวัดลำพูนส่วนใหญ่จึงพูดได้มากกว่าหนึ่งภาษา ซึ่งภาษาเหล่านี้มีหน้าที่ บทบาทและลำดับชั้นทางสังคมที่แตกต่างกัน ได้แก่ ภาษาไทยมาตรฐานซึ่งเป็นภาษาประจำชาติและภาษาราชการ ภาษาคำเมืองซึ่งเป็นภาษากลางที่ใช้ในบริเวณภาคเหนือตอนบน และภาษาเฉพาะกลุ่ม เช่น ภาษายอง ภาษาลื้อ ภาษามอญและภาษากะเหรี่ยง เพื่อใช้ติดต่อสื่อสารภายในกลุ่มตน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2.4 แนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์ชาติพันธุ์

" ภาษาเป็นสิ่งที่แยกสังคมออกจากกัน หากใครพูดภาษาต่างออกไป
ย่อมเป็นคนอื่นในสังคมนั้นกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆจึงยังคงรักษาความ
แตกต่างนี้โดยเฉพาะด้านภาษาเพื่อใช้บอกอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ของตน "

(Boonlong, 1986: 66)

วารุณี บุญหลง (Boonlong, 1986) ศึกษาอัตลักษณ์ทางภาษาในประเทศไทยพบว่าคนส่วนใหญ่ในประเทศไทยสามารถใช้ภาษาหรือภาษาถิ่นได้มากกว่า 1 ภาษา โดยกลุ่มชนใหญ่ๆ ที่ยังคงรักษาอัตลักษณ์ทางภาษาของตนไว้ ได้แก่ กลุ่มคนจีน แขก (มาเลย์) และเขมร เช่นเดียวกับประชากรในสวนภูมิภาคของประเทศไทย ได้แก่ เหนือ กลาง ใต้ และตะวันออกเฉียงเหนือ ส่วนการเลือกพูดภาษาใดๆในชีวิตประจำวันเป็นผลมาจากทัศนคติส่วนตัวที่มีต่อภาษานั้นๆ นอกเหนือจากนี้ยังแสดงให้เห็นว่าตนเป็นสมาชิกของกลุ่มชาติพันธุ์ใด ทำให้ทราบสถานการณ์ทางภาษาในประเทศไทยว่ามีการใช้ภาษาพูดเป็นเกณฑ์ในการตัดสินกลุ่มชาติพันธุ์ ได้แก่ การที่บางคนถูกเรียกว่า "คนเมือง" เนื่องจากพูดภาษา "คำเมือง" หรือภาษาเหนือซึ่งมีหน้าที่เป็นภาษาถิ่นในประเทศไทย ส่วนคนบางคนถูกเรียกว่า "คนใต้" เมื่อพูดภาษาถิ่นคือภาษา "ปักษ์ใต้" และบางคนถูกเรียกว่า "คนอีสาน" เมื่อพูดถิ่นคือภาษา "อีสาน" ขณะที่ "ภาษาไทยมาตรฐาน" ซึ่งพูดโดยคนที่อยู่ในภาคกลางของไทยโดยเฉพาะในกรุงเทพฯ มีบทบาทสำคัญเนื่องจากมีหน้าที่เป็นภาษาไทยประจำชาติ ภาษาการศึกษา และภาษาราชการ แม้จะมีการใช้ภาษาไทยมาตรฐานอย่างแพร่หลาย แต่ไม่ได้หมายความว่าทุกคนในประเทศไทยสามารถพูดภาษานี้ได้หรือพูดอย่างถูกต้องชัดเจนได้ โดยเฉพาะคนที่อายุน้อยและคนที่อายุมากในท้องถิ่นห่างไกล ยังมีความรู้เกี่ยวกับภาษาไทยมาตรฐานน้อยมากหากเปรียบเทียบกับคนกรุงเทพฯ และคนที่มีการศึกษาระดับมัธยมขึ้นไป

บาร์ธ (Barth อ้างถึงในจิวีวรรณ ประจบเหมาะ, 2546: 6-10) เสนอว่า การเข้าใจปรากฏการณ์ทางชาติพันธุ์ จำเป็นต้องตระหนักถึงความคิดและความสำนึกของคนในแต่ละกลุ่มว่า ลักษณะใดทางวัฒนธรรมที่มีความหมายกับความ เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ของตน เพราะกลุ่มต่างๆ อาจมีแบบแผนทางวัฒนธรรมบางอย่างร่วมกัน ซึ่งเกิดจากการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม แต่ในที่สุดต่างฝ่ายต่างก็มองว่าไม่ใช่พวกเดียวกัน บาร์ธจึงเปลี่ยนมุมมอง โดยนิยาม "กลุ่มชาติพันธุ์" หมายความว่ากลุ่มคนที่ยึดถือวัฒนธรรมร่วมกัน มาเป็นรูปแบบการจัดระเบียบสังคมแบบหนึ่ง โดยมีลักษณะสำคัญในการพิจารณากลุ่มชาติพันธุ์ คือ การที่สมาชิกของกลุ่มเรียกตัวเองหรือถูกเรียกโดยคนกลุ่มอื่นว่าเป็น

ใคร หรือเป็นสมาชิกของกลุ่มชาติพันธุ์ใดในกระบวนการปฏิสัมพันธ์ ด้วยเหตุนี้ลักษณะทางวัฒนธรรมยังมีความสำคัญอยู่ โดยเฉพาะลักษณะที่ถูกเลือกเป็นสัญลักษณ์ของความแตกต่างทางชาติพันธุ์ระหว่างกลุ่มชนต่างๆ อาจกล่าวได้ว่า กลุ่มชาติพันธุ์ตามแนวคิดของบาร์ธ เป็นเพียงความคิดของแต่ละคนว่าจะเรียกตัวเองหรือเรียกคนอื่นว่าอย่างไร โดยใช้สัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมบางอย่างมาเป็นเกณฑ์ บาร์ธตั้งข้อสังเกตว่า ในความเป็นจริงคนที่ถูกกำหนดให้เป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่ง อาจระบุว่าตัวเองเป็นอีกกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งก็ได้ ด้วยเหตุนี้การระบุว่า เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ใด การแสดงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ (ethnic identity) และเอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์จึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ นอกจากนี้บาร์ธยังให้ความสำคัญกับพรมแดนชาติพันธุ์ (ethnic boundary) ซึ่งหมายถึง ความสำนึกของการเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ต่างกัน ใช้แยก "เขา" ออกจาก "เรา" ซึ่งสามารถยืดหยุ่นได้ โดยใช้ลักษณะทางวัฒนธรรมเป็นสัญลักษณ์ในการกำหนดความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์และทำให้คนกลุ่มหนึ่งสามารถดำรงความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันได้ โดยสรุปแล้ว บาร์ธให้ความหมายของ "ethnic group" หรือ "กลุ่มชาติพันธุ์" ว่ามีองค์ประกอบ 4 ประการ ได้แก่ การสืบเชื้อสายเผ่าพันธุ์เดียวกัน การยึดถือคุณค่าทางวัฒนธรรมพื้นฐานร่วมกัน การปะทะสังสรรค์ (encounter) หรือการปฏิสัมพันธ์ และการที่สมาชิกมีการจำแนกตัวเองและถูกผู้อื่นจำแนกว่าเป็นกลุ่มโดยใช้อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์

McCargo และ Hongladarom (2004) ศึกษาพฤติกรรมความเป็นอีสาน ในประเด็นการเมืองและอัตลักษณ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย โดยตั้งข้อสังเกตคำว่า "อีสาน" ถูกทำให้มีความหมายทางการเมือง ในแง่ที่ว่าไม่ได้มีความหมายในเรื่องความแตกต่างทางชาติพันธุ์เท่านั้น แต่ยังมีนัยของการต่อสู้ของผู้ที่ไร้อำนาจและสิทธิ ทำให้เกิดความสนใจที่จะศึกษาว่า อัตลักษณ์คนอีสานถูกใช้อย่างไรและสัมพันธ์กับอัตลักษณ์อื่นๆอย่างไร ผลการศึกษาพบว่าในภาคอีสานมีอัตลักษณ์มากกว่าหนึ่ง ได้แก่ "ลาวฝั่งนี้" "ลาวอีสาน" "ลาว" "ไทย-อีสาน" และ "คนอีสาน" ซึ่งมีความหมายที่หลากหลาย การเป็นคนไทยภาคอีสาน จึงไม่ชัดเจนในความรู้สึกของคนหลายคน เช่น คนอีสานที่ไปอยู่ที่อื่นเป็นเวลานานก็จะไม่รู้ว่าเป็น "ใคร" ในบางบริบทบางคนบอกว่าเป็นคนลาว แต่ในอีกบริบทบอกว่าไม่ใช่คนลาว อัตลักษณ์เหล่านี้เป็นทางเลือกที่สามารถใช้ในสถานการณ์ที่ต่างกัน

สรุปได้ว่า การที่บุคคลมองตัวเองว่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ใดขึ้นอยู่กับปัจจัยเหล่านี้ ได้แก่ ความรู้สึกว่าตนสืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษเดียวกัน ตนเป็นสมาชิกของกลุ่มชาติพันธุ์หรือชุมชนที่อาศัยอยู่ การเรียกตนเองว่าเป็นสมาชิกของกลุ่มชาติพันธุ์นั้น และการใช้ภาษาของกลุ่มในชีวิตประจำวันตลอดจนความคิด ความเชื่อและวิถีชีวิต ส่วนการที่บุคคลอื่นมองว่าบุคคลใดเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ใดขึ้นอยู่กับปัจจัย 2 ประการ ได้แก่ เกณฑ์ด้านวัฒนธรรมและเกณฑ์ด้านสังคม เป็นการตัดสินใจโดยกลุ่มชาติพันธุ์ของคนส่วนใหญ่ในสังคมและกลุ่มชาติพันธุ์ของคนที่พักครองประเทศ (รัฐบาล)

2.5 การศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดลำพูน

1) คนเมือง

วิลเลียม คลิฟ ดอดจ์ (2512: 10) ศึกษาเรื่องไทยวนหรือไทยพายัพ (คนเมือง) ซึ่งเป็นกลุ่มชนในอาณาจักรล้านนาพบว่า กลุ่มคนเหล่านี้เคยเรียกตนเองและถูกเรียกโดยคนกลุ่มอื่นว่าเป็น "ลาว" โดยคำว่า "ลาว" เป็นคำที่นำมาใช้เรียกคนภาคเหนือของประเทศไทย เนื่องจากรัฐบาลมีการใช้คำว่า "ลาวพายัพ" เรียกกลุ่มคนเหล่านี้ ต่อมาเมื่อมีนโยบายเปลี่ยนเป็น "ไทย" คำว่า "ลาวพายัพ" หรือ "ลาวเหนือ" จึงหายไปและถูกเรียกใหม่ว่า "คนยวน" "โยน" หรือ "โยนก" ที่มาของคำนี้มาจากชื่อแคว้นโยนกหรือเวียงโยนกที่ตั้งอยู่บริเวณจังหวัดเชียงรายในปัจจุบัน ในพุทธศตวรรษที่ 1 ชนชาติอ้ายลาวได้ตั้งแคว้นทางตะวันออกของแม่น้ำสาละวิน ซึ่งมีชนกลุ่มยวนและกะเหรี่ยงตั้งภูมิลำเนา ก่อนแล้ว ชนชาติอ้ายลาวได้เข้ามาสวามิภักดิ์ต่อเจ้าผู้ครองแคว้นยวนและได้ตั้งเมืองขึ้นหลายเมือง ได้แก่ เมืองเล็ม เชียงรุ่ง เชียงตุง และเชียงแสน ต่อมาราวต้นพุทธกาลชนชาติอ้ายลาวซึ่งอยู่ในเมืองน้อยใหญ่เหล่านี้ได้สู้รบกับกะเหรี่ยงจนได้รับเอกราช ตั้งแต่นั้นมามีการใช้ชื่อยวนและกะเหรี่ยงปรากฏอยู่ในดินนั้น ขณะที่พม่ายังคงเรียกดินแดนตะวันออกแห่งแม่น้ำสาละวินว่า "ยวน" และเรียกพวกชนที่มีภูมิลำเนาอยู่ในแคว้นยวนว่า "ยวนชาน" หรือ "ไทย"

ต่อมามีการทำสงครามเพื่อแย่งชิงความเป็นใหญ่ ไทย เชียงใหม่ เขมร เวียงจันทร์ จีน พม่า และมอญต่างผลัดกันแพ้ชนะ โดยฝ่ายที่มีชัยเข้าตีเมืองและกวาดต้อนผู้คนไป จนกระทั่งปี พ.ศ. 2317 จึงได้มาอยู่กับประเทศไทยและมีการตั้งเมืองขึ้นใหม่มาอยู่ที่แม่จัน (อำเภอแม่จันอยู่ในจังหวัดเชียงราย) ซึ่งอยู่ทางทิศใต้ของเมืองเดิม (เมืองเชียงแสนเก่า)

ในปัจจุบันเมืองยวนเหล่านี้ เช่น เชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน และเชียงราย เป็นเมืองของคนไทย และคำว่า "ยวน" ยังคงใช้อยู่ในถิ่นเหล่านี้ แม้ว่าในปัจจุบันประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตภาคเหนือตอนบน มักนิยมที่จะเรียกตนเองว่าเป็น "คนเมือง" และเรียกภาษาที่พูดว่า "คำเมือง" ซึ่งแตกต่างไปจากคำเรียกในอดีตที่ผ่านมาก็ตาม

2) คนลื้อ

จารุวรรณ พรหมวัง (2536) ศึกษาภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ของลื้อพบว่า "ลื้อ" หรือ "ไทลื้อ" เป็นชาวพื้นเมืองดั้งเดิมของอาณาจักรล้านนาที่มีวัฒนธรรมประเพณีและความเชื่อตลอดจนวิถีชีวิตที่คล้ายคลึงกับคนไทยในล้านนาและคนลาวในล้านช้าง แม้ว่าแต่เดิมลื้อมีการตั้งถิ่นฐานในแคว้น

สิบสองปันนาทางตอนใต้ของมณฑลยูนนานประเทศจีน ต่อมาเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เป็นคอมมิวนิสต์ชาวลื้อได้อพยพออกจากสิบสองปันนาและเข้ามาตั้งถิ่นฐานในดินแดนล้านนา ลื้อ ที่อพยพเข้ามาในระยะแรกนั้นตั้งบ้านเรือนกระจายอยู่ทั่วไปในเมืองลำพูน โดยความสัมพันธ์ ระหว่างลื้อในสิบสองปันนาและล้านนาไทยในระยะแรกนี้เกิดจากการถูกกวาดต้อนและอพยพหนี ภัยสงครามเข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทย ในปี พ.ศ. 2348 ได้มีการแบ่งลื้อจำนวนหนึ่งที่เข้ามา อยู่ในเชียงใหม่ให้ไปอยู่ที่ลำพูนโดยสมทบกับชาวลำพูนเดิมเพื่อสถาปนาเมืองลำพูนขึ้นมาใหม่ กลุ่มคนเหล่านี้ส่วนใหญ่ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านเวียงยอง บ้านธิ บ้านหอยและบ้านอยู่ในจังหวัดลำพูน และยังคงใช้ภาษาลื้อ คนลื้ออาศัยอยู่หลายหมู่บ้านในจังหวัดแพร่ น่าน พะเยา เชียงใหม่ เชียงราย ลำพูนและลำปาง ในปัจจุบันมีหมู่บ้านจำนวนมากได้เปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรม ให้กลมกลืนกับคนเมือง แต่ยังมีหมู่บ้านจำนวนหนึ่งที่ยังคงรักษาเอกลักษณ์ของตนไว้

กล่าวได้ว่าภาษาลื้อเป็นภาษาของคนลื้อที่มีภูมิลำเนาอยู่ในแคว้นสิบสองปันนา มณฑลยูน นานของประเทศจีนที่ต่อมามีคนลื้อบางส่วนได้อพยพเข้าสู่เมืองยองของประเทศพม่า ประเทศลาว และบางส่วนทางตอนเหนือของประเทศไทย เช่น อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา อำเภอเชียงของ เชียงแสน แม่สรวย และแม่สาย จังหวัดเชียงราย เป็นต้น

3) คนมอญ

เพ็ญสุภา สุขคตะ (2546: 2) ศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มมอญในจังหวัดลำพูนพบว่ากลุ่ม "มอญ" "รามัญ" "ระเม็ง" หรือ "เม็ง" เป็นชื่อกลุ่มชนที่อาศัยอยู่ในดินแดนล้านนามาเป็นเวลานานแล้ว และวัฒนธรรมมอญมีความเกี่ยวข้องกับเมืองหริภุญไชย อาจกล่าวได้ว่ากลุ่มคนพื้นเมืองของแคว้น หริภุญไชยนั้นเป็นคนมอญ ดังปรากฏในพงศาวดารเมืองหริภุญไชยว่า พวกเมงบุตร (มอญ) อาศัยอยู่ในพื้นที่แถบนี้มาก่อนการสร้างเมืองหริภุญไชย ในปลายพุทธศตวรรษที่ 15 ได้เกิดโรคห่า ระบาด ชาวเมืองหริภุญไชยได้พากันอพยพไปอยู่เมืองสุพรรณนครในแคว้นของมอญเป็นเวลาหลาย ปี การอพยพหนีโรคระบาดดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ชาวเมืองหริภุญไชยได้มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับชนชาวมอญในดินแดนทางตอนใต้ของประเทศพม่าเป็นอย่างดี นอกจากนี้ในหลักศิลาจารึก ยังปรากฏภาษาและอักษรมอญโบราณ รวมทั้งงานด้านหัตถศิลป์ของแคว้นหริภุญไชยยังมีความ คล้ายคลึงเนื่องจากได้รับอิทธิพลจากศิลปะแบบมอญเป็นอันมาก

อาจกล่าวได้ว่า ในพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงในช่วงก่อนที่จะมีอาณาจักรล้านนา มีจำนวนชาวมอญอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากและอาจเป็นชนกลุ่มใหญ่พอสมควร สังเกตได้จากการรับเอาอารย ธรรมระหว่างมอญในพม่ากับมอญในภาคเหนือของไทยมาผสมผสานกันอย่างกลมกลืน

4) คนยอง

วิลักษณ์ ศรีป่าซาง (2536) ศึกษาประวัติกลุ่มคนยอง บ้านเหล่าคู่ จังหวัดลำพูนพบว่า ชื่อกลุ่ม "ไทยอง" หรือ "ยอง" ชาวล้านนาจะออกเสียงเป็น "ญอง" แต่คนยองมักออกเสียงเป็น "ยอง" ชื่อยองนี้เป็นชื่อหมู่บ้านหนึ่งที่มีมากในเมืองยอง และคำว่า "ยอง" หรือ "ไทยอง" นี้ใช้เรียกกลุ่มคนที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่เมืองยองและกระจายอยู่ทั่วไปในแถบเมืองต่างๆ ในรัฐชานด้านตะวันออกของพม่า เขตสิบสองปันนา ในมณฑลยูนนานของประเทศจีน ในปี พ.ศ. 2349 กลุ่มคนยองส่วนใหญ่ได้อพยพมาตั้งถิ่นฐานในเมืองลำพูนด้วยสาเหตุของสงคราม และได้กระจายไปอยู่ในหัวเมืองต่างๆ ในล้านนา

คนเมืองยองสืบเชื้อสายจากผู้คนที่อพยพจากเมืองเชียงรุ่งและเมืองอื่นๆ ในสิบสองปันนา ซึ่งเป็นคนลื้อหรือไทลื้อ และเมื่ออพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานครั้งใหญ่ในเมืองลำพูนในปี พ.ศ. 2348 คนทั่วไปจึงเรียกว่า "คนเมืองยอง" ซึ่งเป็นการเรียกตามชื่อบ้านเมืองเดิม ในกรณีของคนเมืองยองต่อมาคำว่า "เมือง" หายไปเหลือแต่คำว่า "คนยอง" ดังนั้น "คนยอง" จึงเป็นประชากรส่วนใหญ่ของเมืองลำพูน โดยประชากรร้อยละ 89 สืบเชื้อสายจากเมืองยองหรือเมืองใกล้เคียง เช่น เมืองยู้ เมืองหลวยและในแถบหัวเมืองตองบน องค์ประกอบด้านประชากรจึงแตกต่างไปจากเมืองอื่นๆ ในล้านนา การผสมกลมกลืนและการปรับตัวของคนยองในเมืองลำพูนไม่ใช่ลักษณะของชนกลุ่มน้อยในสังคม จึงทำให้คนยองในเมืองลำพูนยังคงเอกลักษณ์ทางสังคม ภาษาและวัฒนธรรมไว้ยาวนานจนถึงปัจจุบัน

5) กะเหรี่ยง

สุรพล ดำริห์กุล (2542) ศึกษากะเหรี่ยงในจังหวัดลำพูน มีกะเหรี่ยงมี 2 กลุ่ม ได้แก่ กะเหรี่ยงสะกอและกะเหรี่ยงโปว์ หรือ "ยาง" ตามคำเรียกของคนไทยในภาคเหนือ เป็นกลุ่มชนที่อาศัยอยู่ในดินแดนภาคเหนือตองบนมาเป็นเวลานาน แต่ชนชาวกะเหรี่ยงไม่มีบทบาทสำคัญในด้านประวัติศาสตร์ของล้านนามากนัก ในตำนานจามเทวีวงศ์มีเนื้อความว่า เมื่อคราวราชาภิเษกพระเจ้าอานันตยศเป็นกษัตริย์ครองเมืองเขลางค์นคร (จังหวัดลำปางในปัจจุบัน) ในพุทธศตวรรษที่ 13 นั้น กลุ่มละว้าและกะเหรี่ยงที่อาศัยอยู่บริเวณนั้นได้มาร่วมงานเป็นจำนวนมาก กล่าวได้ว่ามีกะเหรี่ยงมาตั้งแต่สมัยพระนางจามเทวีแห่งเมืองหริภุญไชย นอกจากนี้ยังมีการสันนิษฐานว่าถิ่นฐานเดิมของกะเหรี่ยงอยู่ทางตะวันออกของทิเบต เมื่อถูกจีนรุกรานจึงอพยพลงมาอยู่ในบริเวณแม่น้ำแยงซีเกียงและเกิดปะทะกับชนชาติไทย บางส่วนจึงถอยมาอยู่ตามลำน้ำโขงและแม่น้ำสาละวิน

ในเขตพม่า สรุปลงได้ว่ากะเหรี่ยงในจังหวัดลำพูนอพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยในสมัยพระเจ้าอลองพญา เมื่อพม่าทำศึกชนะมอญ กะเหรี่ยงซึ่งเป็นมิตรกับมอญได้ช่วยเหลือและอพยพตามมอญเข้าสู่ไทยตั้งแต่นั้นมา โดยตั้งรกรากอยู่ตลอดแนวชายแดนจากทางเหนือไปทางใต้ของประเทศไทย ได้แก่ ทางตะวันตกของจังหวัดแม่ฮ่องสอน ตากและกาญจนบุรี จากนั้นจึงได้อพยพเข้ามาอยู่ในจังหวัดลำพูนจนถึงปัจจุบัน

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย